

מתוך פירושו לויקרא כ"ה, א'–ז',
הוצאת מוסד הרב קוק, ירושלים,
תשי"ד – דברים ט"ו, א'–ג', הוצאת
"נצח", תל-אביב, תש"ל.

ספר ויקרא

כה. א. וידבר יהוה אל-משה בהר סיני לאמר: ב. דבר אל-בני ישראל ואמרת
אלהם כי תבאו אל-הארץ אשר אני נתן לכם ושבתה הארץ שבת ליהוה: ג. שש
שנים תזרע שדך ושש שנים תזמר כרמך ואספת את-תבואתה: ד. ובשנה
השביעת שבת שבתון יהיה לארץ שבת ליהוה שדך לא תזרע וכרמך לא תזמר:
ה. את ספיח קצירך לא תקצור ואת-ענבי נזירך לא תבצר שנת שבתון יהיה
לארץ: ו. והיתה שבת הארץ לכם לאכלה לך ולעבדך ולאמתך ולשכירך
ולתושבך הגרים עמך: ז. ולבהמתך ולחיה אשר בארצך תהיה כל-תבואתה
לאכל:

א'–ב. "כי תבואו". לדעת רבותינו לא יצא חוק זה לפועל אלא לאחר שבע
שנות הכיבוש ושבע שנות החלוקה, היינו לאחר ארבע-עשרה שנה לביאתם אל
הארץ. השווה ספרא לפסוק שלפנינו; סדר עולם, פיסקה י"א; ערכין י"ב, ב' ו
ואילך; זבחים קי"ח, ב'. ולפי זה התחילה הספירה הראשונה של שנת השמיטה
בשנת החמש-עשרה אחרי הכניסה, שנת העשרים-ואחת היתה השמיטה הראשונה
ושנת השישים וארבע שנת היובל הראשונה. – "ושבתה הארץ". בסנהדרין ל"ט,
א', העירו חז"ל: "אמר הקב"ה לישראל זרעו שש והשמיטו שבע, כדי שתדעו
שהארץ שלי היא". בעלות ה' על הארץ המרומזת כאן על-ידי שנת-השבת, אינה,
כנראה, אותו דבר שהיובל רוצה להביע בפסוק כ"ג. כי זה האחרון מתכוון לחנך
את האדם להיות ענוותן, שלא ירום לבבו בשל רכוש הקרקע שלו; ואילו חוק
שנת-השבתון ישווה לנגד עיני ישראל את קדושת הארץ, היינו, שהארץ, שהיא
שייכת לה' ועומדת תחת השגחתו המיוחדת של ה', דורשת מאת תושביה חיים
קדושים ואינה סובלת אוכלוסיה מושחתת, ומקיאה אותה (לעיל י"ח, כ"ה);

השווה רמב"ן, שם). ומתוך כך מבינים, שהזלזול בשנת השמיטה גרם לגלות ישראל מארצו (כ"ו, ל"ד).

ג—ד'. "תזמר" משורש "זמר" (גיזום האילנות). — "כרם" כולל גם מטעים אחרים (כגון זיתים, שמות כ"ג, י"א, השווה שופטים ט"ו, ה'). — "תבואתה" מוסב אל "ארץ" (פסוק ב'). — "שבת שבתון" אותו הביטוי כמו בשבת השבוע, לעיל כ"ג, ג', ושמות ט"ז, כ"ג; ל"א, ט"ו. גם בחוק יום-הכיפורים נאמר "שבת שבתון" (לעיל כ"ג, ל"ב), אבל רק "לכם" (לישראל). אבל כאן וכן בשבת השבוע נאמר: "שבת לה". בעוד שהאדם שובת יום אחד בשבוע, שובתת הארץ שנה אחת בכל שבע שנים (השווה מלבי"ם). — "לא תזרע". כאן נזכרו ארבעה סוגי עבודות בשדה: זריעה, זמירה, קצירה ובצירה. ומשום שהזמירה מועילה לגידול, והיה מיותר להזכיר אותה, שהרי היא בכלל זריעה וכן מיותרת בצירה שכן היא בכלל קצירה, לכן למד ר' יוחנן (והלכה כמותו) מזה (מועד קטן, ג', א'), כי בשנת השמיטה אסורות רק אותן העבודות שפורטו כאן (שמשום כך הוא מכנה אותן "אבות"), ולא עבודות אחרות דומות להן ("תולדות"). אולם לפי דעת ר' אלעזר כל העבודות שבשדה (אבות ותולדות) אסורות בשנת השמיטה מן התורה, כמו שבשבת השבוע אסורות גם אבות וגם תולדות (השווה שבת צ"ו, ב'). ברם, גם אליבא דר' יוחנן אסורות התולדות בשנות השמיטה לפחות מדרבנן.

ה. "ספיח". משורש "ספח"="הוסיף", מה שנתווסף על הקצירה מן הגרגירים שנפלו בשעת הקצירה בשנה שעברה. אולם אפשר ש"ספח" הוא אחי "שפך", היינו מה שנשפך מהפירות שלך. גם היום נזרע חלק גדול של השדות בארץ ישראל מאליהם בגרעינים מתוך שבולים בשלות (פ. שוברט, Reise, ג', עמ' 115, 166; עיין עוד מסמכים אחרים בספרו של קנובל ובמפרשים לישעיהו ל"א, ל'). לדעת הרמב"ם (הלכות שמיטה ויובל ד', א') גדל ספיח, מלבד "מן הזרע שנפל בה מקודם שביעית", גם "מן העיקרים שנקצרו מקודם" (לפי אבן-ג'נאח זה נקרא "שחיס"). בפירושו למשנת כלאיים ב', ה', אומר הרמב"ם: "ויש מן הצמח מה שיזרעוהו ויקצרוהו ואחר כך יצמח פעם שנית ופעם שלישית... וזה הצמח שיצמח בפעם שניה נקרא 'ספיח' ועליו נאמר: את ספיח קצירך, ומה שיצמח פעם שלישית נקרא 'שחיס' ועליו הכתוב אומר (ישעי' ל"ז): אכול השנה ספיח ובשנה השנית שחיס". — "לא תקצור". בנוגע לאיסור ספיח יש מחלוקת בין ר' עקיבא לבין החכמים. הרי הספרא מעיר בקשר לפסוק כ' דלהלן: "הן לא נזרע ולא נאסף את תבואתנו". אם אין זורעים מה אנו אוספים? אמר ר' עקיבא: מכאן סמכו חכמים על הספיחים שיהיו אסורים בשביעית, וחכמים אומרים: אין ספיחים אסורים מדברי תורה אלא מדברי סופרים, אם כן למה נאמר "הן לא נזרע ולא נאסף"? אמרת לנו לא תזרעו ומה שאנו אוספין אין מכניסין לקיום, אמרת לנו בערוהו, ומה אנו אוכלין מן הביעור ואילך?". דברי

ר' עקיבא מובאים בפסחים נ"א, ב'. לפי התוספות ד"ה כל (וכן גם הראב"ד לספרא) יש לפרש כך, שלדעת ר' עקיבא הספיה אסור מן התורה אפילו קודם זמן הביעור (ראה להלן ביאור לפסוק ז'), ובכל צורה, הן אם אספו אותו כקציר, הן שהכריזו עליו כעל הפקר. ואילו החכמים סוברים (והדעה הזאת קבע הרמב"ם להלכה), שהספחים נאסרו רק על-ידי הסופרים.¹ — "ואת ענבי נזירך". לפי הרמב"ן: "ענבי נזירך כמו ספיה קצירך, ולא תבצור כמו לא תקצור... ויזהיר בשדה ויזהיר בכרם, והגפן שלא עבדו ולא חפר ולא זמר אותו ייקרא נזיר, כי הזירו והפרישו ממנו כאילו אינו שלו". לדעת מנדלסזון נקראת הגפן, שענפיה לא נגזמו, "נזיר" משום שדומה לנזיר שמגדל שערו ואינו מסתפר; כך גם איולד, Alterth. עמ' 489 וכל הפרשנים האחרונים. — "לא תבצור" אוסר אפילו לר' עקיבא "כדרך הבוצרים" בלבד, כפי שמלמד הספרא.² — "שנת שבתו וגו'" מנמק את הפסוקים הקודמים.

ו—ז'. בשמות כ"ג, י"א נזכרו "אביוני עמך" ו"חית השדה", שהאוכל שבשדה בשנת השמיטה שייך להם; ואין זה סותר לחוק שלנו (כפי שסוברים קנובל והופפלד), שהרי הכתוב בשמות אינו שולל מאת בעל השדה ומשפחתו את הזכות ליהנות מ"שבת הארץ". הכוונה היא רק, שלא יהנו בתורת בעלים, אלא כזוכים מן ההפקר, ולזה כיוון הצו "ונטשתה", ואילו הפיסקה הבאה "ואכלו אביוני עמך" מציינת את המטרה בלבד: כדי שאביוני עמך יוכלו לאכול ממנו צריך אתה להניח אותו הפקר. ומכל שכן שאין להסיק שלפי הפסוק שלפנינו (בויקרא) אין העניים זכאים לקחת את פירות שנת-השמיטה, משום שאלה הרי נכללים (כפי שכבר העיר דילמן) ב"שכיר" ו"תושב" (דברים כ"ד, י"ד). במלות "לכם" ו"לך" פונה כאן הכתוב אל כל האומה, שבה נכללו, כמובן, גם העניים; רק תת העבדים והשפחות והשכירים והתושבים הנוכרים היה צורך להזכיר לחוד, משום שלא נכללו ב"לך". — "והיתה שבת וגו'". כתוב זה בא ללמדנו שב"לא תקצר" וב"לא תבצר", שבפסוקים הקודמים, לא נאסרו הפירות באכילה. לפי ר' עקיבא, שאוסר את הספיה, קשה לבאר פסוק זה. ויש הכרח להסכים לדעתו של ליכטנשטיין (בספרו "שם עולם"), שמניח כי ר' עקיבא מייחס את הפסוק אל הצמתים שגדלים בלי זריעה וכן על פירות עצים שאין מטפלים בהם, שהם מותרים באכילה אפילו אליבא דידה; ואילו לדעת החכמים כלולים ב"שבת הארץ" גם

¹ אולם בפירוש כוונת "לא תקצור" מחולקות הדעות. לפי רש"י והרמב"ם (הל' שמיטה ויובל ד', א'): לא תקצור כדרך הקוצרים, אלא רק על-ידי שינוי או אחר שהפקיר אותו; ואילו לדעת רבנו תם, אסור לקצור אם לא הופקר אלא משומר. ואפילו מופקר אסור כדרך הקוצרים, כי אם על-ידי שינוי.

² ואילו לפי רש"י והרמב"ם מותר על-ידי שינוי אפילו במשומר; ולדעת רבנו תם רק אם מופקר על-ידי שינוי, ובמשומר אסור בכל אופן. לפי הגר"א לשביעית ח', ו', אפילו במופקר ועל-ידי שינוי אסור לקצור ולבצור; רק תלוש ביד מותר. השווה עוד "פאת השולחן" כ"ד, א'.

הספיחים. ובית הלל מקילים עוד יותר, שמתירים פירות אפילו של אותן השדות שעובדו אותן בשביעית (שדה שניטיבה. השווה ספרא ומשנת שביעית ד', ב'). לדעתם, כל פירות "שבת הארץ מותרים בין אם שבתה הארץ ובין אם לא שבתה. — "לכם". לכולכם, כעניים כעשירים. — "לאכלה" מגביל את ההנאה רק לאכילה ומה שדומה לאכילה (השווה בבא קמא ק"ב, א'). ופירות שביעית אסור גם להשחית (פסחים נ"ב, ב') וכן אסור לסחור בהם (משנת שביעית ז', ג' ; ח', ג'). מה שמיוחד למאכל אדם אין מאכילים לבהמה ואין משתמשים בו לשם רפואה (שם ח', א'). הגבלת ההנאה בפירות שביעית תביע את הכוונה, כי הפירות צמחו מאדמה מקודשת השייכת לה'. — "ולשכירך ולתושבך". לפי ספרא: "מן הגוים". כבר הערנו לעיל (כ"ב, י'), כי כשכיר כן גם התושב היו נוכרים, שכירי בני-ישראל. "ולבהמתך ולחיה". הצירוף של בהמה וחיה מלמד לפי פסחים נ"ב, ב': "כל זמן שחיה אוכלת מן השדה האוכל לבהמה שבבית כלה לחיה מן השדה כלה לבהמתך מן הבית" (כך גם ספרא). אותו זמן שסוג מסויים של תבואה כלה מן השדה, נקרא "שעת הביעור" של סוג זה. ובענין "ביעור" יש מחלוקת בין ר' יהודה ור' יוסי. לדעת ר' יהודה, רק העניים מותרים לאכול לאחר הביעור (על-פי שמות כ"ג, י"א), ואילו לפני הביעור מותרים גם העשירים. בנוגע לדעת ר' יוסי, שנפסקה להלכה, יש שתי נוסחאות: הרמב"ם (הלכות שמיטה ויובל, ז', ג' ; השווה ראב"ד שם) גורס: "ר' יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אין אוכלים אחר הביעור". אחר הביעור הכל אסורים בפירות שביעית. לפי זה דעת הרמב"ם היא כי "ביעור" משמעותו ביעור הפירות מן העולם (ראה פירוש המשניות לרמב"ם, שביעית ה', ג' ; ט', ב'). לעומת זאת גורסים רש"י, תוספות פסחים נ"ב, ב', רמב"ן ורבים אחרים: "ר' יוסי אומר אחד עניים ואחד עשירים אוכלים אחר הביעור". לפי דעה זו, "ביעור" כוונתו ביעור מן הבית, כלומר: עושים את הפירות הפקר; ואחר שנעשו הפקר הכל מותרים בהם, אפילו הבעלים לשעבר.

אין בתנ"ך רישומים על-דבר קיום חוק השמיטה הלכה למעשה בזמן הבית הראשון. איוולד (489 Alterth.) משער, כי יש למצוא הוכחה בשימוש הרב של הביטוי "נזירים" לציון הגפנים שענפיהם (שערותיהם) אינם מקוצצים, שהעם שמר על קדושת שנת השמיטה. מכל-מקום יש להסיק מתוך הפסוקים ויקרא כ"ו, ל"ד—ל"ה, מ"ג; דברי הימים ב', ל"ו, כ"א, שעל-פירוב לא קיימו אותה. לעומת זאת ברור שאחרי בנין בית שני קיימו את המצוות האלה בלא הפסק. השווה נחמיה י', ל"ב; מכבים א', ו', מ"ט, נ"ג; יוסיפוס, קדמוניות י"א, ח', ו'; י"ג, ח', א'; י"ד, י', ו'; ט"ז, ב'; ט"ו, א', ב'; "מלחמות היהודים" א', ב', ד'; פילון בספרו של אוסביוס praep. ev. 8, 7; צוקרמן, שם, עמוד 26 ואילך; קאספרי ב- Stud. u. Krit. 1877, עמ' 181 ואילך; הרצפלד, גשיכטי

וכו', ב', עמ' 458 ואילך ; ג', עמ' 155 ; גרץ גשיכטי וכו', מהד' ד', ג', עמ' 652
ואילך ושירר, גשיכטי וכו', מהד' ג', א', עמ' 34 ואילך.

דברים ט"ו

מאחר שציווי הביעור בשנה השלישית, הכלול במצוות הפרשת מעשרות, מניח
כיסוד את מחזור שבע השנים של שנת השמיטה (ויקרא כ"ה), ממשיך הכתוב
לצוות על מצוות השמטת כספים בשנת השמיטה. למצווה זאת, שעיקרה לטובת
העניים, נסמכים עוד כמה דינים בנוגע לעניים. עוד ממשיך הכתוב לסמוך למצוות
השמטת הכספים בשנה השביעית את מצוות שיחרור העבד בשנה השביעית
למכירתו, הדומה למצוות הקודמות גם בזה, שהיא קשורה עם מצוות הענקה
לעבד עברי בשעת השיחרור.

כל שנה שביעית נצטוונו לשמט את כל החובות שאנו נושים בריעינו. אמנם מותר
לנגוש את הנוכרי, אבל את אשר לנו אצל אחינו הננו חייבים לשמט (ט"ו, א'—ג').
לא יקשה לקיים את המצווה הזאת, כי אם ישמעו ישראל בקול ה' לא יהיו בהם
עניים, שיזדקקו להלוואות ושמטת כספים (הפסוקים ד'—ו'). מצווה להחזיק
בידי העניים די מחוסרם אשר יחסר להם (הפסוקים ז'—ח'). גם בהתקרב שנת
השמיטה אסור למנוע מהם מתנות והלוואות (הפסוקים ט'—י'). מצווה זאת
נאמרה, מפני שלא יחדל אביון מקרב הארץ (פסוק י"א). את העבדים יש לשחרר
בשנה השביעית, להעניק להם מתנות, ורק אם העבד אינו רוצה לצאת, מותר
להחזיק בו גם להבא בתור עבד (הפסוקים י"ב—י"ז). הוזהרנו שלא יקשה בעיני
הבעלים לשחרר את העבד (פסוק י"ח).

פרק ט"ו, פסוקים א'—ג' :

מקץ שבע שנים תעשה שמטה. וזה דבר השמטה שמוט כל בעל משה ידו אשר
ישה ברעהו לא יגוש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמטה לה'. את הנכרי תגוש
ואשר יהיה לך את אחיך תשמט ידך.

מקץ שבע שנים. לשון ספרי : "יכול מתחילת השנה או בסופה, הרי אתה
דן (כלומר על-ידי גזירה שווה), נאמר כאן קץ ונאמר להלן (ל"א, י') קץ, מה קץ
האמור להלן בסופה ולא בתחילתה אף קץ האמור כאן בסופה ולא בתחילתה".
מדברי הספרי הננו למדים, כי הלשון "מקץ" כשלעצמה אינה מבהירה עדיין
בצורה ברורה ש"אין שביעית משמטת אלא בסופה" (ערכין כ"ח, ב'), ואנו צריכים
עוד ללמוד גזירה שווה מן הפסוק ל"א, י'. אמנם בערכין כ"ח, ב', אומר
התלמוד : "שביעית בסופה דכתיב מקץ שבע שנים וגו'", אבל נראה כי התלמוד
מתכוון לגזירה שווה של הספרי הנזכרת כאן. אם כן אין זה מדוייק מה שכמה

מן המפרשים אומרים כי מן הלשון "מקץ" כשלעצמה אנו למדים ששביעית משמטת בסופה. מדברי הספרי נראה, כי "מקץ" יכול להתפרש בין בתור תחילה ובין בתור סוף, כמו שפירש הראב"ע (לפרק ט', י"א). אותו הפירוש נזכר גם ברמב"ן בשם מדקדקים אחרים, והוא מסביר, שכל זמן שיש לו שני קצוות: תחילתו וסופו, שניהם נקראים "קץ" (או "קצה") בלשון הקודש. על כן אומר הספרי שאין לפנינו אלא שתי ברירות: תחילת השנה או סופה. שוב הוא מוכיח מן הפסוק ל"א, י', שאין לפרש תחילת השנה, כיוון ששם נאמר להדיא "חג הסוכות", שבוודאי אינו בתחילת השנה (ראה להלן). אולם אלה הרוצים לפרש, כי "מקץ" אינו אלא "סוף", יש להקשות עליהם מן המקרא בירמיהו ל"ד, י"ד: "מקץ שבע שנים תשלחו איש את אחיו וגו'" (אמנם השווה ערכין ל"ג, א'). אולם גם דעתו של הראב"ע, ש"קץ" מתפרש או במובן של תחילה או במובן של סוף, עדיין צריכה עיון, שהרי כבר הקשה עליו הרמב"ן, שלא נאמר כאן "מקץ השנה השביעית" (שהיה אפשר לפרש כמו "בתחילת השנה"), אלא "מקץ שבע שנים". אילו היה פירושו של "מקץ" תחילה, אם כן היו צריכים לקיים מצוות שמיטה בתחילת המחזור של שבע שנים, זאת אומרת בשנה הראשונה. אותה הטענה יש לטעון גם למעלה בפסוק "מקצה שלש שנים" (פרק י"ד, פסוק כ"ח). על כן הפירוש המתקבל ביותר הוא פירושו של הרמב"ן, שהביטוי "מקץ שבע שנים" מתכוון לכל השנה השביעית, כלומר מקץ מחזור של שבע שנים, היינו שהשנה הראשונה היא תחילת המחזור והשביעית סוף המחזור (וכמו כן יש לפרש למעלה י"ד, כ"ח: "מקצה שלש שנים", בסוף המחזור של שלוש שנים). כללו של דבר, שהתורה מצווה לשמט את החובות בשנה השביעית, אולם כיוון שלפירוש רבותינו זכרונם לברכה שמיטת כספים אין כוונתה דחיית זמן הפרעון, אלא פטור מוחלט מתשלום החוב (להלן נוכיח זאת), אם כן יש צורך לקבוע זמן מסויים בשנה השביעית לשם כך. כבר פירש רש"י בבראשית י', כ"ה, שבמקום שלא נאמר זמן מסויים, לא בא הכתוב לסתום אלא לפרש, ואין לך לומר אלא או תחילת הזמן או סופו. זהו פירוש לשון הספרי: "יכול מתחילת השנה או בסופה", ומתוך גזירה שווה מן הפסוק ל"א, י' הוא דורש, שהכוונה לסוף השנה. יש להביא עוד נימוק מצד הסברא, ששמיטת כספים צריכה להיות דווקא בסוף השנה. הרי אין ספק כי מצוות שמיטת כספים קשורה במצוות שמיטת קרקעות, שכן העני שלא קצר השנה אין ביכולתו לשלם את חובותיו, ונימוק זה אין כוחו יפה אלא בסוף השנה, מה שאין כן בתחילתה, אשר זה עתה קצרו את קציר השנה השישית ואין כל נימוק לשמט חובות. נראה, כי בכלל היו נוהגים לתבוע את החובות עם גמר הקציר, אם כן, אם התורה מצווה להימנע מנגישת החובות, ודאי כוונתה לאותה התקופה של השנה, שכרגיל נגמר בה קציר כל תבואת השנה, דהיינו סוף השנה. ובכן נראה כי הבאנו טעם מספיק מצד הסברא להלכה

"אין שביעית משמטת אלא בסופה" (ראה גם ה"מפורש" של רבי וואלף היידנהיים לבראשית מ"א, א').

ת ע ש ה ש מ י ט ה. אמנם משמע מתוך המצווה הסמוכה בפסוקים הבאים, כי פירוש לשון "שמיטה" אינו אלא שמיטת כספים. אבל אחר עיון ניווכח, כי מובנה של המלה "שמיטה" הוא יותר נרחב. מובנה שמיטה בכלל, ובכלל זה גם שמיטת קרקעות. גם בשמות כ"ג, י"א, משמשת המלה "שמט" בהוראה זאת: "והשביעית תשמטנה ונטשתה". אם כן טעות גמורה היא בידי הכופרים הטוענים שכאילו בספר דברים לא נודע על שמיטת קרקעות. אמנם אין ספר דברים מפרש זאת בפירוש, אבל אין מכאן כל הוכחה שכאילו לא היה יודע או מכיר את מצוות שמיטת קרקעות. אין כוונת המקרא אלא להוסיף מה שלא נאמר עדיין בספרים הקודמים, בעוד שמצוות שמיטת קרקעות כבר נתבארה באריכות בויקרא כ"ה ולא היה כל צורך לחזור ולפרש אותה. יותר מזה – כפי דעתנו על נאומי ספר דברים, שנבארה אם ירצה ה' במבוא³, נראים הדברים, כי משה רבינו, בשעה שדיבר בפני העם, הזכיר את כל דיני השביעית והיובל, אלא שבשעה שכתב את הספר דילג על כל מה שנתבאר כבר באופן מספיק בספרים הקודמים. יש להביא עוד כמה טענות מחייבות ומספיקות, שגם בספר דברים נחשבת השנה השביעית כשנת שבתון: (1) עצם המצווה של שמיטת כספים בשנה הזאת, כבר מוכיחה בעליל, שבמשך השנה הזאת לא זרעו וקצרו, כי הרי בזה יש טעם מספיק למצווה זו; (2) כמו כן יש להוכיח מתוך מצוות הקהל שנאמרה להלן פרק ל"א, שמצווה להקהיל את כל העם, אנשים נשים וטף, ולקרוא לפניהם את התורה, ששנה זאת אינה שנת שמיטת כספים גרידא, אלא גם שנת שבתון, כי אין כל טעם לקשור את קריאת התורה עם שמיטת הכספים, ואילו עם שנת השבתון, ודאי מסתבר לקשור אותה. בדרך כלל נחשב חג הסוכות ל"חג האסיף", אבל עם גמר שנת השמיטה, שאין בה אסיף, מצווה לחוג את חג הסוכות על-ידי קריאת התורה, בתור אסיף רוחני של תבואת הדעת. (3) בכלל אין להעלות על הדעת, שספר דברים צימצם חלילה את מצוות השביעית לשמיטת כספים גרידא. בדומה ליום השביעי והחודש השביעי, ודאי גם השנה השביעית היא שנת שבתון. (4) סוף סוף אין כל טעם להטיל את מצוות ביעור המעשרות על השנה השלישית (שנאמרה למעלה י"ד, כ"ח) אם לא לפי חשבון שנת השמיטה. דבר ברור הוא, שבשנה השביעית לא התקיים זרע וקציר, לכן לא ניתן בו גם המעשר. כי רק על-פי הנחה זאת אפשר להבין, שבמשך שבע שנים יתנו פעמיים מעשר שני ויחזרו למנות את מחזור שלוש השנים מחדש אחרי כל שנת שמיטה. אבל אילו היו קוצרים ומפרישים מעשרות גם בשנה השביעית, אין כל מקום למנות את שלוש

³ הערנו כבר שהיה בדעת הגהמ"ח להוסיף מבוא לספרו, אך נסתלק לפני הוצאתה לפועל של מחשבתו זו. (המתרגם).

השנים כפי חשבון שנת השמיטה, ואם כן צריכים לומר, שמלבד מחזור של שבע שנים היו מונים עוד מחזור של שלוש שנים באופן נפרד, דבר שאין לו טעם וריח. אם כן — כיוון שהוכחנו שבספר דברים ידועה שנת השמיטה שהיא שנת שבתון, אם כן מתקבל על הדעת לפרש, שהמצווה "תעשה שמיטה" מתייחסת גם לשמיטת קרקעות ו"תעשה" פירושו כמו שמצינו אצל החגים "ועשית פסח", "ועשית חג שבועות" (ראה רמב"ן). לפי זה, הפסוק "וזה דבר השמיטה" אין פירושו "זה הוא הדבר של השמיטה", אלא: "זה הוא אחד מדברי השמיטה", כלומר, שכאן אין הכתוב מזכיר אלא אחת מהלכות שמיטה שלא נאמרה בספרים הקודמים.

שמוט. מקור במקום ציווי, כמו ה', י"ב. — כל בעל משה ידו. הרי זה הנושא, ו"אשר ישה ברעהו" הוא הנשוא. "ידו" מתייחס אל "משה", אם כן "בעל משה ידו" פירושו "בעל של הלוואה שניתנה מידו"; הוא נצטווה לשמט את "אשר ישה ברעהו", כלומר מה שהלווה לרעהו. "משה" (בשי"ן סגולה) הוא שם דבר, על משקל מטה, והנסמך ממנו "משה" (בשי"ן צרויה), כן מוכח מן התרגומים. אולם רש"י ואחרים מפרשים, שכמו ש"תשמט ידך" (בפסוק ג') קושר את לשון שמיטה עם היד, כך יש לפרש גם כאן ש"ידו" קשור עם "שמוט", ו"אשר ישה ברעהו" הוא משפטי-יחס המתייחס אל הנושא, כלומר: ישמוט את ידו כל מי שהוא בעל משה אשר הלווה לרעהו. על פירוש זה יש להקשות: 1) מן הניקוד משה (בשי"ן צרויה); אילו היתה מלה זאת כאן בנפרד צריכה היתה להינקד "משה" (בשי"ן סגולה); 2) הטעמים מחברים "משה" עם "ידו"; 3) גם בנחמיה י', ל"ב, מצינו "ומשא כל יד". אמנם שד"ל מרחיק לכת וחולק על הניקוד והטעמים, בטענה שכאילו הניקוד מושפע מ"ומשא כל יד" שבנחמיה ועל כן נתחבר גם כאן "משה" עם "ידו"; ולפי דעתו, יש לחבר (כמו בפסוק ג') "ידו" עם "שמוט". והנה בנוגע ל"תשמט ידך" ראה את פירושו להלן. כאן נעיר רק, כי משמעות הפסוק הזה גם כן מסייעת לניקוד ולטעמים, כי קודם כל, לפי הפירוש האחר, משפטי-יחס "אשר ישה ברעהו" יהיה מיותר לגמרי, כי "בעל משה" ו"אשר ישה" הם לשון כפולה ללא צורך; שנית, עדיין היה הכתוב צריך לפרש הגדרה ברורה ממה ישמט את ידו, ואפילו לפי דעתו של שד"ל, האומר כי "שמוט ידו" פירושו לשון רפיון, כלומר העדר מעשה, עדיין היה הכתוב צריך לפרש בנוגע לאיזה דבר ירפה את ידו. אין לו כל ברירה אלא לומר, כי "אשר ישה ברעהו" הוא נשוא-יחס, ופירוש הפסוק הוא "שמוט כל בעל משה את ידו בנוגע לאשר ישה ברעהו"; אבל אם כן היה צריך להביא ראיות, שייתכן ש"שמוט ידו" יכול להתחבר עם יחס-פעול של הגדרת היחס; הביטויים הדומים: "מתעצל", "מתרפה", לא מצינו בהם מבנה לשוני זה. שלישית, לא מצינו בשאר מקומות ש"שמוט" מחובר עם "יד", אלא עם הדבר הנשמט, למשל "והשביעית

תשמטנה" (שמות כ"ג, י"א), "שמטוה" (מלכים ב', ט', ל"ג), "גשמטו... שופטיהם" (תהלים קמ"א, ו').

לא יגוש את רעהו ואת אחיו. כלומר לא יגוש את רעהו, דהיינו את אחיו (השווה להלן "את הנכרי תגוש"). — כי קרא שמיטה. כלומר קראו והכריזו שמיטה. — לה'. כלומר לכבוד ה'. שנת השמיטה אינה אלא לכבודו של הקדוש ברוך הוא.

כבר הבאנו והסברנו למעלה את דברי רבותינו זכרונם לברכה, שאין שביעית משמטת אלא בסופה, ואם כן קשה קצת לשון הכתוב כאן "לא יגוש וגו' כי קרא וגו'", שהרי מלשון זה משמע שאיסור הנגישה שייך במשך כל השנה כולה. באמת כך היא דעתו של רבינו אשר (הרא"ש) בגיטין ד', כ', שכבר עם תחילת שנת השמיטה אסור לנגוש את הלווה ואין בית דין נזקקין לגבות חובות, כי איסור לא יגוש נאמר כבר בתחילת השנה, אלא שבמשך כל השנה מותר לקבל את החוב מן הלווה, במקרה שפרע מעצמו, ואין המלווה חייב לומר "משמט אני", כמו שהוא חייב לומר אחרי סוף שנת השמיטה (משנה שביעית י', ח'). אבל הרמב"ם (הלכות שמיטה ט', ד') ושאר הפוסקים מכריעים כי מותר לתבוע את החובות במשך כל השנה השביעית ואיסור "לא יגוש וגו'" לא נאמר אלא בסוף השנה (ראה להלן). אם כן נצטרך לפרש "כי קרא וגו'", כלומר, כיוון שכבר הכריזו שמיטה בשנה הזאת, ועל כן לא קצרו כלום, אסור לנגוש את האח, כיוון שאין לו מהיכן לפרוע (השווה גם להלן בסמוך).

עד כאן פירשנו על פי קבלת רבותינו ז"ל, שמצוות השמיטה היא לוותר לחלוטין על כל החוב. אמנם עדיין צריכים אנחנו להשיב לדברי הטוענים, שאין פירוש המצווה ויתור מוחלט, אלא רק דחיית זמן הפרעון.

קודם כל טוענים הללו, שאין זה מסתבר שיש לוותר בהחלט על החובות, כיוון שאם כן לא ילווה שום אדם כסף לעניים, ולא עוד אלא שמצווה כזאת היתה מסייעת לאנשים בלתי ישרים, העושים חובות מתוך קלות ראש ואינם מבחינים בין שלו לבין של רעהו. טענה זאת אינה יודעת כלום על דעת התורה הקדושה ועל המצב שעליו מיוסדת המצווה הזאת. התורה רואה בהלוואה צדקה, הניתנת לעני על-ידי העשיר. תמיד מזכירה התורה רק הלוואה לעניים (השווה שמות כ"ב, כ"ד והלאה; ויקרא כ"ה, ל"ה והלאה; דברים ט"ו, ז' והלאה; כ"ד, ו'; י' והלאה), ולא היתה כל אפשרות שהמלווה ירוויח משהו מן ההלוואה, כיוון שהתורה הקדושה אסרה את הריבית. הנותן הלוואה לעני לא לשם עשיית רווחים, רק לשם מצווה גרידא, לא ימנע את צדקתו מתוך פחד מפני השמיטה. אמנם מצוות שמיטה נוהגת אפילו בהלוואה לעשירים, ללא יוצא מן הכלל, אולם מקרה כזה לא היה מצוי בישראל, שכולם היו בעלי אחוזות, כפי מצוות התורה. רק מי שהעני מחמת שדפון וירקון וכדומה היה צריך ללוות. אם לא היה

באפשרותו לפרוע את חובותיו לפני שנת השמיטה, אם כן על אחת כמה וכמה שלא תהא בידו אפשרות לפרוע אותם אחרי כן, והעני הזה היה צריך להאנח תמיד תחת משא חובותיו, אלמלא היתה תורת ה' הקדושה פוטרת אותו מן התשלום בשנת השמיטה. הטענה שיעשו חובות מתוך קלות ראש, אינה טענה כלל, שהרי לאדם כזה לא ילוו כספים, שהרי אין הכתוב מצווה אלא להלוות לעניים, ודווקא "די מחסורו" (פסוק ח'), דהיינו כפי צרכי חיו. אין כל טעם בטענה, שמצוות השמיטה תסייע בידי אנשים בלתי ישרים, כי אדרבה, העני שאין בידו לפרוע את חובותיו ולהתבזות בכך, עלול יותר ללכת בדרכים שאינן ישרות, מה שאין כן בשעה שהוא מקווה להיפטר מהם בסוף השנה השביעית, תקווה זאת תעודדהו לנהוג בדרך הישרה.

עוד טוענים. נגד קבלת רבותינו זכרונם לברכה, שאין משמעות הכתוב אלא שלא לנגוש בשנה השביעית (פסוק ב'). באמת כבר הבאנו את דברי הרא"ש, שרוצה ללמוד מכאן הלכה חדשה, שאסור לנגוש את הלווה עם התחלת השנה השביעית. אמנם במשך השנה הזאת רשאי המלווה עדיין לקבל את החוב מן הלווה, במקרה שהוא פורע מרצונו החופשי, לעומת זאת בסוף השנה אסור לקבל אותו. אם כן מצינו כאן מצווה כפולה: 1) איסור נגישה במשך כל השנה כולה, 2) שמיטה מוחלטת בסוף השנה השביעית. אולם רוב הפוסקים מקשים קושיות חמורות נגד דעה זאת. אין למצוא מקור בדברי רבותינו לאיסור כפול כזה. גם לפי פשוטו של מקרא אינו משמע "שמוט" ו"לא יגוש" הם שני דינים נפרדים. הרי לא נאמר בתורה כלל שאסור לתבוע את החובות בשנה השביעית, ולא נאמר אלא: "לא יגוש את רעהו ואת אחיו כי קרא שמיטה לה"; ודאי פירושו הוא, שאסור לתבוע את החובות מכאן ולהבא, מפני שכבר הוכרזה שמיטה (בסוף השנה השביעית). מה שהכתוב הוציא את איסור התביעה בלשון "לא יגוש", אינו אלא מפני שלא נאסרה אלא הנגישה והדחיקה, אבל מותר לקבל את החוב אם החייב משלם אותו מבלי שהמלווה תבע אותו. במקרה כזה קובעת המשנה שחייב המלווה לומר "משמט אני" (נראה שהטעם הוא, כדי להודיע ללווה, שמן הדין אינו חייב לשלם), אבל מותר להושיט את היד פשוטה, כדי לקבל את הכסף.⁴

עוד טענו טענה שלישית נגד קבלת רבותינו, באמרום שהלשון "שמוט" הנאמר כאן אין פירושו אלא רפיון ועזיבה זמנית, שהרי אותו הלשון נאמר בשמות כ"ג, י"א לגבי שמיטת קרקעות, והרי אין הקרקע נעזב לחלוטין, אלא שהוא נח

⁴ השווה עוד אורים ותומים ס"ז, כ"ו.

⁵ ראה את המשנה שביעית, י', ח' וירושלמי שם. חלילה לומר שהתלמוד ביטל כאן דין תורה למעשה, ולא השאיר אלא את הצורה החיצונית; אדרבה, לפי משמעות המקרא מותר לקבל את החוב, שהרי לא נאסרה אלא הנגישה והדחיקה. בזה דחינו את דברי גיגר ב"לעהר אונד לעזעבוד צור משנה", עמוד 5.

במשך שנה אחת. אבל אם נשווה את הפסוקים שמואל ב' ו', ו' ; מלכים ב' ט', ל"ג ; וירמיהו י"א, ד', נמצא, כי אין כל ספק ש"שמט" משמש גם בהוראה של עזיבה מוחלטת (השווה גיזיניוס, האנדווערטערבוך, ותיזורוס). מן הפסוק שמות כ"ג, י"א אין שום ראיה כלל, שהרי שם נאמר : "ושש שנים תזרע את ארצך ואספת את תבואתה, והשביעית תשמטנה ונטשתה ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה". אם לא נפרש לפי פירושו של רש"י שם, הרי ניחס את הפועל "תשמטנה" לא רק אל "ארצך", אלא גם אל "תבואתה", שהרי כן מוכיח סוף המקרא, שנאמר : "ואכלו אביוני עמך ויתרם תאכל חית השדה", הרי הוא מדבר איפוא על התבואה, והרי תבואת השנה השביעית נעזבת לחלוטין, אם כן הרי לנו מכאן ראיה לסתור, כי "שמט" פירושו עזיבה מוחלטת. אולם אפילו לפי פירוש רש"י – המיוסד על המכילתא – ש"תשמטנה" מתייחס רק אל "ארצך" ו"נטשתה" מתייחס אל "תבואתה", אף-על-פי-כן אין מובנה של המלה "תש-מטנה" עזיבה זמנית דווקא, אלא שקביעת הזמן – ו"השביעית" – מגבילה את העזיבה לשנה אחת גרידא. בפסוק ההוא מגדירה התורה את המשך זמן השמיטה, מה שאין כן בפסוק שלנו, שהתורה אינה מדברת אלא על הרגע שהשמיטה חלה בו, כלומר "מקץ שבע שנים (=מחזור של שבע שנים) תעשה שמיטה" (פסוק א').

יש שהביאו להם אפילו ראיה מיוסף בן מתתיהו, הכותב בקדמוניות ג', י"ב, ג', שבשנת היובל נפטרים החייבים מחובותיהם משמע שבזמנו לא היו פוטרים אותם מחובותיהם בשנה השביעית. אולם, לאמיתו של דבר, אין לנו ללמוד מכאן, אלא שהסופר הזה אינו מוסר תמיד את הדעה שהיתה רווחת בדורו בפירוש מצוות התורה. שהרי יש להוכיח בבירור, ללא ספק כלל, שבתקופתו של יוסף בן מתתיקו היתה הדעה הרווחת כהלכה המבוארת בתלמוד, והוא הוא הטועה כאן בהחלט. קודם כל יש להוכיח מתוך תקנת הלל (שחי מאה שנה לפני חורבן בית המקדש), שתיקן פרוזבול, כדי שלא תשמט השביעית את החוב (השווה את המשנה שביעית י', ג'), שכבר זמן רב לפני יוסף בן מתתיהו היתה הדעה הרווחת כפי ההלכה שבתלמוד. ועוד טעות גמורה היא בידו של יוסף בן מתתיהו שהרי שמיטת כספים ביובל אינה נזכרת בתורה כלל, ורבותינו לימדונו בפירוש שאין היובל משמט כספים⁶. סוף-סוף מפרש גם פילון בדבריים ברורים, שבכל שנה שביעית מתבטלים החובות לחלוטין⁷. אבל מאידך גיסא יש לפחות להוכיח מיוסף בן מתתיהו, שגם הוא הבין את איסור "לא יגוש" כעזיבה

⁶ אפשר למצוא עוד טעות אצל יוסף בן מתתיהו הנסתרת על-ידי מקרא מלא. השווה קדמוניות ג', י"א, ג', מול ויקרא ט"ו, י"ד. – אמנם משמע קצת בירושלמי, ראש השנה ג', ה', שלפי דעה אחת גם היובל משמט כספים (השווה שירי קורבן שם), אבל זאת היא דעת יחיד, ואילו כל שאר מקורותינו התלמודיים סותרים דעה זאת.

⁷ השווה פילון, די ספט' ב', 277 ; ושם ב', 284.

מוחלטת של החוב; אלא שטעה והעביר את דין השביעית אל היובל. גם אין לתמוה איך אפשר שאירעה לו טעות כזאת, כי יתכן שלמעשה כבר לא היו נוהגים בשמיטת כספים מתקנת הלל ואילך, כיוון שכל מלווה היה עושה פרוזבול, והיות ולפי ההלכה מצוות שמיטה תלויה במצוות יובל, ובזמן בית שני, שלא היה היובל נוהג, גם שמיטת כספים לא היתה נוהגת אלא מדרבנן (גיטין ל"ו, א'), על כן טעה יוסף בן מתתיהו והיה סבור שמן התורה נוהגת שמיטת כספים ביובל⁸.

על טענתו הנועזת של ריגיו (שם), המבקש להכניס לתוך המשנה את הדעה, שכאילו אין השביעית משמטת לחלוטין רק משהה את תשלום החובות – הננו פטורים מלהשיב. והרי מפורש במשנה וגם בספרי, שאין שביעית משמטת אלא בסופה, דבר המוכיח בעליל כי "שמיטה" פירושה עזיבה מוחלטת של החוב⁹. כיוון שברור שחכמי המשנה והתלמוד הקדמונים וכן פילון ויוסף בן מתתיהו, הבינו שמצוות שמיטת כספים פירושה עזיבה מוחלטת של החוב, וכן היו נוהגים למעשה בתקופת בית שני, כמו שיש להוכיח מתוך תקנת הלל שהתקין פרוזבול, ולא עוד אלא שהשבנו תשובות נכונות נגד כל מה שהקשו על דעה זאת – הוכח, שהפירוש של חז"ל הוא הפירוש היחידי האפשרי. אילו היה מקום לפרש את דברי הכתוב שפירוש מצוות שמיטה אינו אלא השמטה זמנית לשנה, ודאי שהיה נמצא מי שהיה מביע דעה זו, בפרט כיוון שהמצב בזמן בית שני היה חמור כל כך, עד שהלל היה צריך לתקן פרוזבול. נוכל להביא עוד ראיות יותר קדמוניות מחכמי המשנה, שהפירוש הנכון הוא כדברינו. אנשי כנסת הגדולה, כשקיבלו על עצמם שמירת כל מצוות התורה, בהנהגתם של עזרא ונחמיה, אמרו בין השאר (נחמיה י', ל"ב): "ונטוש את השנה השביעית ומשא כל יד". לשון נטישה ודאי אין פירושו אלא עזיבה מוחלטת כמו "ונטשתה" בשמות כ"ג, י"א, שמשמעו עזיבה מוחלטת של הפירות, לפי דעת כמעט כל המפרשים. אם כן כיוון שהכתוב מצרף ביחד "ונטוש את השנה השביעית ומשא כל יד", הרי זאת ראייה ברורה שנצטוונו מן התורה לעזוב את החובות עזיבה מוחלטת בשנה השביעית. ודאי פירוש המלים "ונטוש... משא כל יד" הוא כמו "נעזבה נא את המשא הזה" (נחמיה ה', י'), אשר ודאי כוונתם לעזיבה מוחלטת.

מלבד כל זה, יש להוכיח מלשון התורה עצמה, שהפירוש הנכון הוא כדברי רבותינו. נוותר על הראיה מפסוק ט' שהתורה מביעה את החשש שמא יימנעו בני אדם מלהלוות לעניים מחמת קרבת השנה השביעית, כי חשש זה יתכן שיש לו מקום אפילו אילו נצטוונו רק על השהיית הפירעון, על אף שהמשמעות נוטה

⁸ אגב, הקונטרס המיוחס ליוסף בן מתתיהו על "שלטון התבונה", בפרק השלישי, אומר כהלכה, שיש לבטל את החובות בכל שנה שביעית.

⁹ השווה הכתב והקבלה לדברים ט"ו, ב'.

יותר לפירוש רבותינו. אבל נביא את הראיות האלה: (1) סמוך למצווה הזאת נאמרה בתורה מצוות שיחרור העבדים בשנה השביעית (פסוק י"ב והלאה), ובוודאי יש איזה קשר בין שתי המצוות. הרי "עבד ליה לאיש מלוה" (משלי כ"ב, ז); התורה משחררת את הלווה מחובותיו, כמו שהעבד משתחרר מעבדותו בשנה השביעית, אלא שלגבי העבד נחשבות השנים משעה שנמכר (השווה ספרי לפסוק א'). ירמיהו הנביא מצטט את מצוות שילוח העבדים ממש בלשון המקרא שנאמרה לגבי מצוות שמיטה: "מקץ שבע שנים" (ירמיהו ל"ד, י"ד), מפני ששתי המצוות קשורות יחד. מכאן יש להסיק, כי כמו שהעבד נשתחרר לחלוטין בשנה השביעית, כמו כן נפטר הלווה מחובותיו לחלוטין בשנה השביעית. (2) כמו כן הננו רשאים להניח שיש הקבלה בין מצוות השמטת כספים בשביעית לבין מצוות החזרת השדות המכורים ביובל, וכן מצינו גם לרבותינו זכרונם לברכה, שהישוו שמיטת קרקע עם שמיטת כספים (גיטין ל"ו, א'). כאן נאמר בכתוב: "קרא שמיטה" (פסוק ב'), כעין מה שנאמר ביובל (ויקרא כ"ה, י'). כמו שהשדות חוזרים לבעליהן לחלוטין ביובל, כך גם החובות נעזבים לחלוטין ביובל. (3) כיוון שהעני אין לו השלמה טבעית להפסד שנגרם לו על-ידי מניעת הזרע והקציר בשביעית, אם כן נראה כי שמיטת הכספים, אשר ודאי כוונתה לטובת העניים, צריכה להיות מוחלטת; הרי עזיבה זמנית עדיין אינה השלמה להפסדו של העני. (4) התורה אינה מפרשת כלל כמה זמן נמשכת השמיטה, ואינה מפרשת אלא את זמן חלותה. כאן לא נאמר, כמו בשמות כ"ג, י"א: "והשביעית תשמטנה", אלא: "מקץ שבע שנים תעשה שמיטה". לדברי הכופרים בפירוש חז"ל, היתה התורה צריכה לפרש כאן כמה זמן נמשכת השמיטה. שמא יאמרו שהלשון "מקץ שבע שנים" (מחזור של שבע שנים), הוא אותו הדבר כמו "השנה השביעית", כיוון שכל השנה השביעית היא קץ המחזור. אם כן נצטרך שוב לתמוה, מפני מה אמרה תורה, שהשנה השביעית היא שנת שמיטת כספים, ולא השנה השמינית הסמוכה אחרי שבת-הארץ. הלא בשנה השביעית עצמה, עדיין ישנה האפשרות לכל אחד לפרוע את חובותיו, כיוון שעדיין קציר השישית נמצא בביתו, לא כן בשנה השמינית, לפחות במחציתה הראשונה, שהדוחק הוא הרבה יותר גדול. מה יהיה מצבו של העני, אשר דווקא בזמן הדוחק הזה, יסבול נגישות מכופלות שבעתיים מצד נושיו, אשר איבדו את סבלנותם מחמת דחייה של שנה שלימה? ! על כן ברור הדבר, שאין כוונת התורה להשהייה זמנית של החובות בשנה השביעית, כדי שהעני יעמוד בתקופת מחסור זאת לפחות ללא חובות. קבלת רבותינו אין כל מקום להכחישה.

כ י ק ר א ש מ י ט ה ל ה'. מבואר בספרי: "בין בארץ בין בחוצה לארץ". אבל אין הכוונה, אלא שבזמן שהמצווה היתה נוהגת בארץ היתה נוהגת גם בחוצה לארץ. אולם לדברי רבי (גיטין ל"ו, א'; קידושין ל"ח, ב'), אפילו בארץ ישראל

אין שמיטת כספים נוהגת אלא בזמן שהיובל נוהג אבל בזמן שאין היובל נוהג (השווה את פירושו לויקרא כ"ה, י') גם שמיטת כספים אינה אלא מדרבנן (השווה תוספות קידושין ל"ח, ב' – בדיבור המתחיל "השמטת").

את הנכרי תגוש. הנוכרי, שאינו דר בארץ, או השוהה בארץ לשם מסחר, מותר לנוגשו גם בשנה השביעית, שהרי הלה אינו צריך להימנע מעסקיו בשנה השביעית יותר מבשנים אחרות. בספרי לימדונו רבותינו: "את הנוכרי תגוש ואת אחיך לא תגוש זו מצוות עשה". הרמב"ם ואחרים פירשו שנגישת הנוכרי היא מצוות עשה, כמו שפירשו גם להלן כ"ג, כ"א: "לנוכרי תשיך" (על פי לשון הספרי), שהיא מצוות עשה להלוותו בריבית. אבל הרמב"ן הוכיח, כי כוונת הספרי אינה אלא שאיסור "לא יגוש" ו"לא תשיך" יש בהם גם מצוות עשה. לפי הכלל "לאו הבא מכלל עשה – עשה". שלילה הנלמדת מתוך חיוב, דינה כמו מצוות עשה, ובמקום שיש מצוות לא תעשה, נוסף לה ע"י כן עוד איסור בלשון עשה), פירוש הדברים כאן: את הנוכרי תגוש ולא את אחיך, וכן: לנוכרי תשיך ולא לאחיך, וכל הנוגש בישראל אחיו בשביעית לפרוע את חובותיו עובר בעשה ובלא תעשה. גם בשאר מקומות מצינו לשון כזה בספרי, למשל בפרק י"ד, ו'; כ', בקשר לכתוב "בבהמה אותה תאכלו", "כל עוף טהור תאכלו", אשר גם שם נאמר בספרי כי "תאכלו" היא מצוות עשה, ופירושו כמובן, שהבהמות והעופות הטמאים יש בהם עשה ולא תעשה.

ו א ש ר . . . ת ש מ ט. לדברי המפרשים למעלה (פסוק ב'), ש"שמוט" קשור עם "ידו", נצטרך לפרש כאן "מאשר יהיה לך את אחיך תמשוך את ידך", או "בנוגע לאשר יהיה לך את אחיך תרפה את ידך". אולם יש להקשות על פירוש זה, קודם כל, כי לא מצינו אסמכתא לכך, ש"שמוט יד" במובן רפיון היד דורש יחס פעול המתייחס אל החפץ, ועוד היה הכתוב צריך לומר גם כאן בלשון קל "תשמוט ידך", כמו שנאמר למעלה בלשון קל (והרי זאת היא שרירות לב גמורה, כשקנובל קורא כאן "תשמוט"). על כן משמע גם מכאן, שיותר נכון לפרש למעלה ש"שמוט" אינו קשור עם "ידך", וכאן יש לראות "ידך" כנושא. אבל אין לפרש כדברי רוב המתרגמים "ידך תעזוב" (תשמוט בגוף שלישי נקבה), שאם כן היה הכתוב צריך לומר "תשמוט", אלא "תשמוט" הוא נוכח ("גוף שני"), ופירושו "תן לידך שתעזוב" (את אשר לך את אחיך). אין לתמוה, מפני מה נושא לשון השמיטה פעם אחת הוא האדם עצמו ("שמוט כל בעל משה"), ובפעם האחרת היא היד, שהרי מצינו בכמה מקומות, כי פעולות הנתינה וההבאה וכדומה מתייחסות לפעמים אל האדם ולפעמים אל היד. — רע ה ו. מכאן למדו רבותינו במכילתא (מדרש תנאים 80), שגם בחובותיו של גר נוהגת שמיטת כספים, אף-על-פי שלא היה לו חלק בארץ ולא סבל איפוא הפסד מחמת שמיטת הקרקעות. אולם חובותיו של גר תושב אין בהם מצוות שמיטת כספים, כמבואר בספרי. —

ו א ש ר י ה י ה לך א ת א ח יך . מ ב ו א ר ב ס פ ר י : " ו ל א ש ל א ח יך ב י דך", כ ל ו מ ר
מ ל ו ו ה ש י ש ע ל י ה מ ש כ ו ן א י נ ה מ ש מ ט ת . ו כ ן נ ל מ ד ב ס פ ר י ש ה מ ו ס ר ש ט ר ו ת י ו ל ב י ת
ד י ן א י ן ש ב י ע י ת מ ש מ ט ת ו . ע ל ה ל כ ה ז א ת נ ת י י ס ד ה ת ק נ ת ה ל ל , ל כ ת ו ב פ ר ו ז ב ו ל ,
ה מ ב ו א ר ת ב פ ר ט ו ת ב מ ש נ ה ש ב י ע י ת י' , ג' ו ה ל א ה .

דעת
אתר לימודי יהדות ורוח
www.daat.ac.il